

"משאית עם תפוזים"
מאת משה וילנסקי (1910-1997)

על המלחין

משה וילנסקי נולד ב-18.4.1910 בבורשה שבפולין ועם פרוץ מלחמת העולם הראשונה היגרה משפחתו לעיירה מוזיר שברוסיה. עם שובה של המשפחה לבורשה ב-1917 החל וילנסקי בלימודיו בגימנסיה היהודית "אסכולה". נטייתו וכשרונו של משה וילנסקי למוזיקה נתגלו כבר בגיל ארבע, בעת שפרט על הפסנתר הביתי משמיעה, אך רק בתקופה מאוחרת יותר החל ללמוד נגינה בצורה מסודרת ושיטתית. בהמשך הדרך פנה וילנסקי ליצחק אדל ללימודי תיאוריה ולאחר כשישה חדשים פנה, בהמלצתו של אדל, לקונסרבטוריון הממלכתי בבורשה. ב-1932 עלה עם משפחתו ארצה והתיישב בתל אביב. בין השנים 1936-1939 למד הנדסה בטכניון ע"ש היינריך הרץ בתל אביב ובשנת 1939 נישא לברטה יקימובסקה, אשר הייתה שחקנית תיאטרון.

כבר בשנת עלייתו לארץ נתמנה וילנסקי לפסנתרן ולמנהל המוזיקלי של התיאטרון הסאטירי "המטאטא" – שהיה במה לסאטירה פוליטית אקטואלית ששיקפה את הווי היישוב בארץ באותם ימים. במסגרת זו כתב וילנסקי את כל המנגינות לפזמונים של המופעים ואת קטעי הקישור המוזיקליים. כמו-כן ליווה בפסנתר את החזרות ואת ההופעות של התיאטרון. בנוסף לפעילותו בתיאטרון "המטאטא" משה וילנסקי הלחין ועיבד מוזיקה לתיאטרון הסאטירי "כל הרוחות", לאירועים מוזיקליים שונים ברחבי הארץ, להצגות ילדים וכן לזמרים שאיתם עבד – כגון אסתר גמליאלית, שאותה אף ליווה בסיבובי הופעות ברחבי הארץ. הוא החל בשיתופי פעולה הדוקים עם טובי הפזמונאים והמשוררים דאז, בהם עמנואל הרוסי, יעקב אורלנד ובעיקר נתן אלתרמן. עד מהרה הפך וילנסקי לנותן הטון העיקרי במוזיקה של הבימה הקלה בארץ ומחברם של "שלאגרים" מצליחים.

וילנסקי היה מראשוני המלחינים בארץ שיצירותיו הוקלטו. שיריו הראשונים וכן עיבודים ותזמורים שעשה לשירי עמיתיו הופיעו בתקליטי קרטון מצופים צלולואיד שיוצרו על ידי חברת "אחווה בית חרושת לתקליטים ולפטיפונים". על עטיפות התקליטים נכתב אז: "תוצרת ארץ ישראל".

ב-1936 יזם, יחד עם האמרגן זאב מרקוביץ', את הקמת אקו"ם - אגודת קומפוזיטורים, מחברים ומו"לים לשמירת זכויות יוצרים בתחומי המוזיקה והספרות. הם צירפו אליהם משוררים, סופרים ומלחינים חשובים בהם לאה גולדברג, אברהם שלונסקי, אלכסנדר פן, ידידיה אדמון, מרדכי זעירא, עמנואל עמירן ועוד.

בשנת 1937 הקים את רביעיית הגברים "גיללי" אשר ביצעה את עיבודיו לזמר עברי, משלו ומשל עמיתיו, מוזיקה חסידית וסטנדרטים של ג'אז. הופעותיה של הרביעייה, בליווי בפסנתר של וילנסקי, שודרו ברדיו הארץ-ישראלי.

בשנת 1944 התמנה וילנסקי למנהלו המוזיקלי של תיאטרון הרווי (Review Theater) "לי-לה-לו" ולמלחין הבית שלו. שיריו הרבים בוצעו על-ידי הזמרות הכוכבות של אותם הימים:

ז'ני לוביץ, מינה ברן וג'טה לוקה, אך בעיקר על-ידי התגלית של אותם ימים, הזמרת שושנה דמארי. מאז נקשר שמה בשמו של משה וילנסקי, והוא כתב לה רבים מלהיטיה הגדולים ביותר: "כלניות", "אני מצפת", "מרים בת-נסים", רובם למילותיו של נתן אלתרמן.

עם פרוץ מלחמת השחרור חיברו וילנסקי והמשורר חיים פיינר (לימים חפר) שירים ללהקת הפלמ"ח, "הציזבטרוך", אשר הפכו במהרה לחלק בלתי נפרד מפס הקול של התקופה: "הציזבט", "היו זמנים", "בת-שבע", "זה הכל עניין של אופי", "הקרב האחרון".

את בשורת המדינה הביאו וילנסקי ושושנה דמארי בעיצומה של המלחמה למחנות המעצר בקפריסין, בשליחות "הועד למען גולי קפריסין". במשך שישה ימים הופיעו ללא הרף בפני דיירי המחנות, המרפאות ובתי החולים המאולתרים. ההופעות משכו אליהן אלפי מאזינים מכל הגילים ששמעו שם לראשונה שירים עבריים.

בשנת 1949 יצא משה וילנסקי עם שושנה דמארי ועם הזמר יוסף גולנד לסדרת הופעות בארצות הברית. ההופעות, מחוץ אל חוף ובמרכזים יהודיים כניו-יורק וברודווי, קצרו הצלחה עצומה בקרב הקהילות היהודיות האמריקאיות. עם חזרתו ארצה, בשנת 1950, ערך משה וילנסקי סדרה של תכניות ב"קול ישראל" בשם "פזמון וזמר". באותה שנה התמנה למנהלה של חברת התקליטים "הד ארצי" אשר הוציאה אז לאור את מרבית התקליטים המקומיים הנפוצים ביותר. שנתיים אחר-כך יצאו משה וילנסקי ושושנה דמארי לסדרת הופעות שנייה בארצות הברית. עם חזרתו לארץ החל וילנסקי בתנופה של הלחנת שירים ללהקות הצבאיות, ובעיקר ללהקת הנח"ל וללהקת "בצל ירוק". כמו-כן חיבר מוזיקה לסרטים ולהופעות ריקוד ואת האופרטה-מחזמר "שולמית" שבה היה לשושנה דמארי תפקיד ראשי.

וילנסקי הביע לא אחת בשנים אלו את דאגתו מפני ירידת רמתו של הזמר העברי. "השוק הוצף במוסיקה ובשירים זולים", טען בראיון עיתונאי, "ובכוונתי להחזיר את עטרת הפזמון העברי ליושנה. זה חלומי לקראת זה אני חותר" ("במחנה", דצמ' 1953). בשנת 1959 פורסמו שתי כתבות עיתונאיות של וילנסקי בעיתון "מצעד הפזמונים – עולם הבידור והפזמון הקל" תחת הכותרת "גילגולו של ניגון".

מאמר שכתב על "המוזיקה הישראלית הקלה" במסגרת "חג המוזיקה הישראלית" בדצמבר 1965 כבר התייחס בנימה אוהדת יותר להשפעות "חיצוניות" על הזמר העברי, וב-1963, זכה שירו "סתיו" למילים של שמשון חלפי וביצועה של אסתר עופרים, במקום הראשון (בתזמור) ובמקום השני (כשיר) בפסטיבל זמר בינלאומי שנערך בפולין.

בשנת 1965 התמנה למנהל המוזיקלי של ההפקה המצליחה "אופרה בגרוש" (מאת ברטולד ברכט) ועוד באותה שנה חיבר מוזיקה לשירים למופע "שוק המציאות" בכיכובם של השחקנים יונה עטרי ואילי גורליצקי. בהמשך חיבר את המחזמרים "פישקה" על פי סיפורו של מנדלי מוכר ספרים ו"שמח בנמל" עם דן אלמגור. בשנת 1978 פרש משה וילנסקי לגמלאות מהרדיו. בשנת 1983 הוענק לו פרס ישראל על מפעלו המוזיקלי ועל תרומתו לזמר העברי. בנימוקי השופטים לפרס ישראל נאמר כי "וילנסקי הוא המתמיד שבמלחיני הארץ... שיריו ופזמוניו הראשונים נקלטו ביישוב העברי והושרו בפי כל ורבים מהם מתנגנים עד היום". ב-1986 זכה בפרס אקו"ם למפעל חיים, ובאותה שנה זכה בתואר יקיר תל אביב.

משה וילנסקי נפטר בתל-אביב, ב-2 בינואר 1997, כ"ג טבת תשנ"ג.

על היצירה

כתב : עודד אסף

את "משאית עם תפוזים" חיבר וילנסקי ב-1959. הוא התבסס על מוזיקה שחיבר קודם לכן כליווי לסרט קצר בהפקתה של יחידת ההסרטה של צה"ל, ועכשיו פיתח אותה ליצירה תזמורתית עצמאית. גם יצירה זו, כמו יצירתו "הדיליז'נס ליפו", מתארת הווי ארץ-ישראלי טיפוסי, אך לאו דווקא מן העבר הרחוק: בשנות החמישים והשישים, ממש כמו בימי העליות הראשונות, עדיין היו הפרדסים והתפוזים לא רק ענף כלכלי חשוב בארץ, אלא גם סמל. בתי אריזה ומשאיות עמוסות תפוזים נראו בכל פינה. על התפוז הישראלי שרו שירים; הוא צולם וצויר על כרזות רבות. מיצירתו של וילנסקי נשקפות בהירות, אופטימיות, תנופה - תחושות שליו את הישוב העברי החדש ואת מדינת ישראל בעשורים הראשונים של קיומה. המשאית המתוארת כאן מהירה, נמרצת, רועשת במקצת (אך בדרך חנינית מאוד), ואינה "סתם" אמצעי תובלה: המלחין והמאזין (וכנראה גם נהג המשאית) משקיפים עליה בחיך, בהנאה ואולי בגאווה מסוימת: הנה, גם זה שלנו!

גם יצירה זו, כמו ה"דיליז'נס", מתארת נסיעה בכלי רכב, וגם בה נעזר וילנסקי באוסטינטו כדי להמחיש את תנועת הגלגלים. כאן, מטבע הדברים, האוסטינטו מהיר וכבד יותר: הוא נשען על צליליהם הנמוכים של קונטרבס ושל טובה, ונעזר ב"תופים מדרדרים" ובתיבות-עץ כדי להמחיש את רעש המנוע.

במהלך היצירה מופיעות מדי פעם המחשות-צליל נוספות: צלולים וצלילים מהדהדים במגוון כלי-נקישה (גלוקנשפיל, קסילופון, משולשים, מצלתיים, "פעמוני פרה") משרים עלינו את אוירת ההמולה על הכביש; משפטים מוזיקליים מסוימים, שצליליהם קצרים ו"עצבניים", ממחישים משהו מ"טרטור" המנועים; בקפיצות לצליל גבוה, קצר ומודגש, המופיעות בחלקים מסוימים של המלודיה הראשונה, באקורדים חזקים ובגליסנדי בכלי-נשיפה ממתכת אנו שומעים את צופר המשאית ואת קולות הצופרים של כלי רכב אחרים לידה.

המבנה

צורה "שקופה" ביותר של א-ב-א, עם הקדמה (החוזרת לקראת הופעתו המחודשת של א) -, קטעי מעבר קצרים וסיום.

הקדמה - חלק א (מנגינה 1, מנגינה 2), מעבר, חלק א' (מנגינה 1, מנגינה 2), חלק ב: | סיום

Fl.

Vln. I

ההקדמה מבשרת את התנעת המשאית

צלילי הטרומבון והטובה מחקים את לחיצת הצופר

Fl.

Tbn.

ff *sf* *mf* — *p*

ולחיצה על "הגז" והכנה ליציאה

Tbn.

mf *mp*

בחלק א' משתתפות שתי מנגינות, שונות זו מזו אך לא מנוגדות באופיין מנגינה 1 כוללת :

את השאלה – ובה שלושה ניסיונות קצרים לקפוץ לצליל גבוה

C Tpt.

Tbn.

mf *sf* *sf* *sf*

את קריאת הביניים של הצופר במהלך עולה

Tbn.

sf

את התשובה בכיוון יורד ובצלילים ארוכים יותר

Fl.

Cl.

f *mf*

ואת קריאת הביניים של הצופר במהלך יורד

Tbn. *sf* \Rightarrow *mp*

המנגינה הנמרצת חוזרת בהמשך בשינויי תזמור, ובמלודיה קונטרפונקטית בצלילי הקרנות (באופי רחב ושירתי)

Hn. *cantabile*
mf

Perc. Xylophone
f

מנגינה 2 נפתחת בשאלה, בצבעים הבהירים של החליל, הקסילופון והכינור

ומסתיימת בתשובה, במוטיב חוזר ומתרחב בצפירות החצוצרות

C Tpt. *cup mute*

בחלק ב' משתרעת מלודיה שקטה שצליליה ארוכים, "קו-המיתאר" שלה רחב מאוד, וההירמון שלה מתחכך בגיאו ובמוזיקות מוכרות של מחזות-זמר ושל סרטים.

Perc. S.D.R. *mf*
Vln. I *div.* *mf*
Vln. II *div.* *mf*

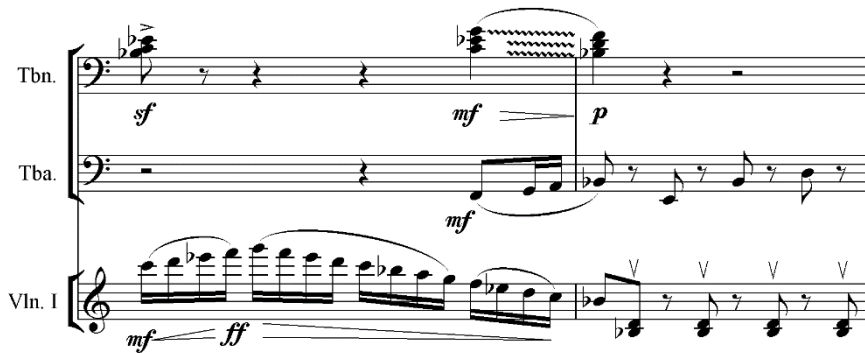
נוכל לדמות כאן את נהג המשאית עובר לכביש פתוח וריק, משקיף על נוף משרה שלוה ונרגע. המלודיה מנוגנת תחילה בכלי הקשת, והיא חוזרת בהבלטה של כלי-הנשיפה ממתכת, מתרחבת ומתחזקת, ומתחברת בסופו של דבר לתזכורת קצרה להקדמה. מכאן חוזרות המנגינות הנמרצות זו אחר זו בשלמותן. המשאית שוב על כביש עמוס וסואן. אך התחנה האחרונה כבר מצפה לנו; במהלך הסיום הקצר - ה"קודה" - מושהה צליל אחד לאורך זמן: התנועה הואטה, ומיד תיעצר המשאית בקול גדול.

עודד אסף

מעקב בעת האזנה

כתבה: דוצ'י ליכטנשטיין

צלילים עזים בכלי קשת והקשה ובמרקם הומוריתמי חוזרים ונזרקים בקפיצה אל כלי הנשיפה הגבוהים והמבריקים. ההצפה הריתמית ממחישה בהדרגה תחושת ההמולה להתנעת משאית התפוזים. לדרדור הצלילים הגבוהים והמהירים של החלילים והאבובים בתנועה יורדת, מצטרפות תרועות הטרומבונים והטובה המחקות את צלילי הלחיצה על הצופר. כלי הקשת הגבוהים מצטרפים אל ההכנות בתנופה עולה ויורדת, בעוד הטרומבון משמיע מוטיב בגליסנדו עולה, ומתחתיו הטובה וכלי הקשת הנמוכים משלימים את היציאה לדרך.

החצוצרות פותחות במסע כאשר הן מצוידות במנגינה 1 הנמרצת במשכים קצרים; הטרומבון מבצבץ בגליסנדו קצרצר, והחלילים והאבובים משלימים את הרישא בכיוונית יורדת. הקלרינטים מעניקים תנופה מחודשת והרעיון כולו חוזר בהרמון שונה.

צלילי הקסילופון והחלילים משמיעים את מנגינה 2 והחצוצרות נענות להם מיד בתמיכת כלי הנקישה. המהלך חוזר ונעצר בשני אקרודים עזים; צלילי ההקדמה מזמינים שוב יציאה לדרך של המשאית, הפעם מתרחב הנוף עם צרופה של מנגינה רחבה ושירתית של הקרנות בקונטרפונקט עם החלילים והכינורות. מנגינה 2 נודדת אל החצוצרות בשאלה הפותחת והחלילים והאבובים משלימים בתשובה.

המרקם מתאוויר, וביעף הכינורות מובילים מהלך כרומטי שקט, בצלילה ובזינוק לחלופין.

חלק ב' מתאפיין בצלילי לגטו המוסיפים מן הסחרור ברצף הבלתי פוסק; החלילים, בהופעות קצרצרות, מפתיעים בצבעם; הקלרינטים והבסונים מעצימים את התזמור ונותנים פתח לחזרת החטיבה בעיבוי תזמורתי - הפעם כלי הנשיפה ממתכת מובילים את תחושת הסחרור;

מול הרובד הרחב של כלי הנשיפה והכינורות, החלילים מעשירים את המרקם בתבניות ריתמיות במשכים קצרצרים; לרגע הם שוקטים ומפנים את הבמה להיגד האחרון של כלי הנשיפה ממתכת במרקם הומוריתימי

C Tpt.

החלילים שבים בשיתוף עם הכינורות והקרנות, ובתנופה מחודשת לעבר הצלילים הגבוהים של המנעד התזמורתי

Fl.

הקרנות מושכות את הסחרור בדו-שיח, והחצוצרות וכלי הנקישא מבשרים על סיומו של חלק ב'

Hn.

C Tpt.

הכינורות וכלי ההקשה רומזים על החזרה לראשית היצירה (דה קאפו). המשאית מתקדמת במסלול המוכר, עד שמנגינה 2 מועצמת בנחישות על ידי עיבוי התזמורת וחלופה בין הגברת העוצמה והחלשתה המיידית. לאחר תנופת החלילים, הקלרינטים והכינורות בקו מתאר עולה, נעצרת התנועה לרגע קט, והתזמורת מכריזה בטוטי על סיום הנסיעה.

הצעות לפעילויות

כתבו: דוצ'י ליכטנשטיין, שרית טאובר

1. הכרות עם היצירה ודיון על ההיבט התכניתי שבה
2. מיון כלי הנגינה הבולטים לפי משפחותיהם
3. לימוד המנגינות לפי עקרון השאלה והתשובה, כפי שבא לידי ביטוי במנגינות 1 ו-2

מנגינה 1

C Tpt.

Fl.

מנגינה 2

Fl.

C Tpt.

- . לפי תנועה מוסכמת לשאלה ולתשובה, במקום, במרחב, בזוגות, בקבוצות
. לפי קו המתאר, המקצב, או שני המרכיבים יחדיו.

מנגינה קונטרפונקטית, בשירה על ההברה לה ובלגאטו

התשובה למנגינה 2, לפי תנועת הגובה והמשך

. לימוד המנגינות לפי התבנית הריתמית, בשפת המקצב, בהקשה, בתנועה במרחב

4. חידון מנגינות לפי נגינת המורה, וזיהוי לפי תנועה מוסכמת, רישום גראפי או לפי התווים.
5. תגובה בתנועה למבנה הרציף של חלק ב', והתייחסות אל המרכיבים הבאים:
 - . הארטיקולציה (לגטו)
 - . הכיווניות בתנופה גלית
 - . ההצטברות והריפיון
 - . שינויי תזמור, רגיסטר
6. תגובה לאפקטים התכניתיים של היצירה: כלי ההקשה בהתנעת המשאית, הטובה בחיקוי הצופר, הגליסנדו של הטרומבון.
7. השלמת המבנה של היצירה בידי התלמידים לפי המנגינות שנלמדו